

KITAJSKA KNJIŽEVNOST

Kitajska književnost v najširšem pomenu besede obsega poleg pravih literarnih zvrsti, ki so lirika, pripovedništvo in dramatika, še številne zgodovinske, filozofske in moralistične spise, zbirke aforizmov, potopise, komentarje itd.

Njeni začetki so nepojasneni, vendar nekateri znanstveniki domnevajo, da začetki segajo v sredo 2. tisočletja pr. n. št. Prva ohranjena književna dela izvirajo iz 6. stoletja pr. n. št.

Kitajsko književnost delimo v razdobja običajno po cesarskih dinastijah, od katerih so za književni razvoj najvažnejše:

- Čeu (od 10. do 3. stoletja pr. n. št.),
- Han (od 206 pr. n. št. do 220 n. št.),
- Tang (od 618 n. št. do 907 n. št.),
- Sung (od 960 n. št. do 1279 n. št.),
- Dinastija mongolskih vladarjev (od 1280 n. št. do 1368 n. št.),
- Ming (od 1368 n. št. do 1644 n. št.).

Na razvoj kitajske književnosti v starem in srednjem veku so močno vplivali trije veliki moralno filozofski oz. religiozni sistemi, ki so obvladovali duhovno življenje Kitajske skozi več tisočletij:

- konfucianizem,
- taoizem,
- budizem.

Ustanovitelj konfucianizma Konfucij je živel v letih 551 – 479 pr. n. št. Njegovi spisi naj bi bili prvotno namenjeni kitajskim vladarjem. Poudarjal je dostojanstvo človeštva in pomembnost, da se ljudje vedejo skladno s svojim položajem v življenju. Menil je, da bi družba lahko postala popolna, če bi si ljudje močno prizadevali za »lepo vedenje«. To vključuje uvidevnost do bližnjega, spoštovanje prednikov, prizadevanje za ubranost in uravnoteženost na vseh področjih, izogibanje pretiravanju v čustvih in vedenju. Svoj nauk je uprl na stare kitajske religiozne in literarne tradicije, ki jih je zbral in ohranil potomcem v petih zbirkah. Konfucianizem je pozneje zlasti močno vplival na kitajsko dramo, pa tudi na roman.

Taoizem je utemeljil Lao Tse (živel okoli 300 pr. n. št. in ne v 6. stoletju pr. n. št. kot so precej časa zmotno domnevali). Njegovo izhodišče sta ravnovesje in naravni red. Beseda tao (pot) ima globok pomen v kitajski miselnosti. Taoisti težijo k samotni, meditaciji in preprostem življenju. Taoistična etika poudarja tri dragulje življenja: sočutje, zmernost in skromnost. Leo Tsevov filozofski nauk je ohranjen v zbirki aforizmov Tao-te-king. Taoizem je močno vplival na kitajsko liriko in slikarstvo.

Podoben vpliv je imel budizem, ki se je na kitajsko razširil iz Indije. Budizem je vera brez boga. Budisti verjamejo v Budo in da je življenje trpljenje, katerega vzrok sta hrepenenje in navezanost. Premagamo ju lahko z izpolnjevanjem naukov, tako imenovane »osmere poti«.

Osmera pot je srednja pot, po kateri se je ravnal Buda v svojem iskanju razsvetlitve. Gre za moralni predpis po katerem je treba živeti.

Preden spregovoriva kaj več o kitajski književnosti, morava povedati nekaj besed tudi o kitajskem jeziku. Kitajščina je jezik, ki ga govori največ ljudi na svetu. Govori ga več kot 700 milijonov Kitajcev. Danes knjižni kitajski jezik temelji na pekinškem narečju, vse do 20. stoletja, pa je bil pisani, knjižni jezik cesarske Kitajske wen-jen, ki predstavlja zelo staro, že zdavnaj opuščeno stopnjo govorjenega jezika.

Kitajska pisava se imenuje Handzi. Kitajska abeceda obsega več kot 47 tisoč znakov, od tega jih uporabljajo 5-6 tisoč, v vsakdanji rabi pa se jih uporablja najmanj 2 tisoč. Kitajski znaki se imenujejo pismenke. Abecedo sestavljajo logaritmi, se pravi, da vsaka pismenka opisuje določeno besedo ali določen sestavni del pomena. Kitajci so pisali od zgoraj navzdol, iz tega izvirajoče stolpce pa so uredili od desne proti levi.

Od zvrsti, ki jih je razvila kitajska književnost se je najprej in najbolj trajno razmahnila lirika. Stara kitajska literarna tradicija jo je priznavala za najvišjo in edino pravo umetniško zvrst, medtem ko je dramo in roman vrednotila precej nižje. Ep se ni razvil. Dramatika in pripovedna proza (novela in roman) sta se pojavili razmeroma pozno. Vrh sta dosegli šele potem, ko se je v liriki začela že doba epigonstva (1300 n. št.). Po 1700 se je v kitajski književnosti začelo mrtvilo, ki je trajalo do 20. stoletja.

Lirika

Najstarejši kitajski pesniški teksti segajo v sredo 2. tisočletja pr. n. št. oz. po mnenju nekaterih znanstvenikov v 11. stoletje pr. n. št. Ohranili so se v pesniški zbirki Ši-king (po kitajsko Knjiga pesmi), v kateri je Konfucij zbral dotedanjo kitajsko pesniško izročilo. Ši-king velja za eno od petih knjig konfucianizma. Obsega 305 pesmi iz časa od 1500 oz. 1100 do 600 pr. n. št. Zbirka vsebuje žrtve in ritualne himne, umetne in ljudske pesmi. Pesmi so sestavljene iz kitic. Verz je štirizložen in riman.

Najpomembnejše Ši-kinga so ljudske pesmi, med njimi predvsem ljubezenske in socialne, ki govorijo o vojni. Ši-king je močno vplival na vso nadaljno kitajsko liriko.

Višek je kitajska lirika dosegla v dobi dinastije Tang. Taoizem in budizem nista bila brez vpliva na njeno vsebino. Verz je petzložen ali sedemzložen. Pesmi so večinoma kratke: 4, 8 ali 12 verzov. Kompozicija in stil sta pogosto impresionistična – podobno kot v kitajskem slikarstvu, ki se je v tem času močno razmahnilo. Najvidnejši predstavniki te poezije so: Li Tai Po, Tu Fu in Pe Lo Tien.

Li Tai Po je živel v letih 701 – 762 deloma na cesarskem dvoru, deloma na potovanjih in v izgnanstvu. Bil je boem in taoist. Glavne teme njegove poezije so minljivost sveta, omama v vinu, vzvišenost pesniških trenutkov. Bolj kot strogim pravilom poetike in metrike svojega časa je sledil ljudskemu pesništvu.

Tu Fu je živel v letih 712 – 770. Bil je Li Tai Pojev sodobnik in prijatelj. Najprej je užival cesarjevo naklonjenost, pozneje mu je bilo usojeno nemirno popotno življenje. Tu Fujeva lirika je bila manj ljudska in bolj literarno učena od Li Tai Pojeve. Njena tematika je pogosto stvarnejša, neredko se dotika političnih in socialnih krivic.

Pe Lo Tien je živel v letih 772 – 846. Bil je tretji klasik kitajske lirike iz časa dinastije Tang. Bil je visok državni uradnik, večkrat pregan zaradi kritike političnih razmer. Njegova lirika je pogosto satirična in socialno čustvajoča. Zaradi obojega je postala popularna že za časa pesnikovega življenja.

Pripovedništvo

Kitajska pripovedna proza se je razvila na temelju večstoletnega izročila ljudskih pripovednikov, ki so se jim v prvih stoletjih n. št. pridružile pobude indijske budistične literature. Iz ljudskih zgodb, pripovedk in povesti se je razvila zlasti novela, ki je v umetno književnost prešla že v dobi dinastije Tang. Višek je dosegla pod dinastijo Ming, ko so nastale številne zbirke novel od katerih je najpomembnejša Kin-ku-ki-kuan (Nenavadne zgodbe iz novih in starejših časov). Zbirka galantnih satirično humorističnih in realističnih novel pod vplivom konfucianizma.

Podobno kot novela je nastal kitajski roman: ob neki obsežnejši snovi so se polagoma razvili ljudski pripovedni cikli, ki jih je nato književnost preoblikovala v umetniško celoto. Razvilo se je več tipov romanov: zgodovinski, pustolovski, fantastični, družinski, npravstveni itd. Prva pomembna dela so nastala za dinastije Ming v 14. stoletju. Višek je kitajski roman dosegel v 16. stoletju.

Roman o treh cesarstvih (San-kuo-či-jen-i) je najbrž po času prvi zgodovinski najpomembnejši in najpopularnejši kitajski roman. Pripoveduje o usodah kitajske države v 3. stoletju po n. št. iz starega pripovednega izročila, ki so ga več stoletij ohranjali poklicni ljudski pripovedovalci. Književno obliko mu je dal najbrž Lo Pen. Pomembni romani so še Razbojniki iz močvirja Liang Šan, Češpljev cvet v zlati vazi, Sanje rdeče sobe (najpomembnejši kitajski družinski roman).

Dramatika

Po mnenju nekaterih znanstvenikov se je kitajska drama razvila iz obrednih plesov in pesmi, ki se pojavijo že v stoletjih pred našim štetjem. Zаметke drame pozna doba dinastije Tang, vendar se je prva prava dramatika pojavila šele v 13. stoletju pod vlado mongolske dinastije. Višek doseže v 14. stoletju, nato pa kmalu upade.

Igre so uprizarjali na odrih brez zavese, kulis in gledaliških rekvizitov. Važni so bili razkošni kostumi. Realistično igro z rekviziti je nadomeščala prefinjena stilizacija gibanja in kretenj. Kitajska dramatika ne pozna evropskih zvrsti tragedije in komedije, pač pa delitev iger na vojaške in meščanske. Prve prikazujejo zgodovinske dogodke in osebe, bitke in nasilja, druge pa vsakdanje, zlasti družinsko življenje. Po svojem značaju se kitajske drame bolj epsko-lirske kot v evropskem smislu dramatične. So pravzaprav dramatisirane povesti, kjer so važne zlasti lirske pevske partije, ki prekinjajo dialog. Kitajska drama je torej v svojem bistvu spevoigra.

Najpomembnejši deli kitajske dramatike sta Zgodba o zahodni sobi in Zgodba o lutnji. Zgodba o zahodni sobi (Si-siang-ki) je nastala v 13. stoletju in velja po kitajski sodbi za prvo mojstrovino njihove dramske umetnosti. Skoraj prav tako cenijo Kitajci Zgodbo o lutnji (Pi-pa-ki). Njen avtor je Kao Ming, ki je živel v 14. stoletju.